

Провівши лінгвістичні спостереження за структурою художнього тексту зазначеної повісті, ми виявили і зафіксували наявність у ньому значної кількості цитат, алюзії, ремінісценції, а також встановили функції (інтенційну, експресивну, поетичну, конструктивну), які ці елементи інтертекстуальності виконують в аналізованому тексті.

Отже, результати, отримані нами в процесі дослідження тексту постмодерної повісті О. Забужко «Інопланетянка», дають можливість зробити висновок про те, що ця повість має виразні ознаки інтертекстуальності.

Крім того, аналіз організації складної системи співвідношень з текстами інших авторів (у нашому випадку – це порівняння двох тематично близьких фрагментів художніх текстів О. Забужко та В. Шевчука) дозволяє побачити особливості ідіостилу обох письменників та особливості саме фемінного художнього дискурсу, що, беззаперечно, сприятиме подальшому аналізу теми.

SUMMARY

Intertextuality of a modern feministic art discourse (The observation of the structure of the text story "Inoplanetyanka" by O. Zabuzhko)

The article analyses the story "Inoplanetyanka" by O. Zabuzhko for the purpose of revelation the features of intertextuality in it.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. – К.: Часопис. Критика, 2005.
2. Забужко О. Інопланетянка // Жінка як текст: Емма Андіївська, Софія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л. Таран – К.: Факт, 2002.
3. Шевчук В.О. Ілля Турчиновський (листок перший): повість // Три листки за вікном: Роман-триптих, – К.: Рад. Письменник, 1986. – С. 15-136.

ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ

А.Б. Підгорна

У роботі розглядаються різні підходи до проблеми розуміння та тлумачення текстів. Особлива увага приділяється мові як основі будь-якого розуміння. Визначаються передумови адекватного сприйняття текстів при їх лінгвокогнітивному аналізі.

Життя сучасної людини проходить у вербалізованому світі, і тому особливості світосприйняття знаходить своє відображення, перш за все, у тексті, як у одному з різновидів семіотичної системи [1, 57]. Саме тому сучасний етап розвитку лінгвістичної думки характеризується великим інтересом вчених до проблеми вивчення художнього тексту як самостійного об'єкта дослідження. Метою даної роботи, таким чином, є розгляд лінгвофілософської бази проблеми розуміння та тлумачення художніх текстів, а також визначення передумов їх адекватного сприйняття у процесі читання та інтерпретації. Об'єктом дослідження постають автентичні художні твори, що є результатом авторського відтворення дійсності. Матеріалом же слугували тексти романів англійських письменниць Емілії, Енн та Шарлоти Бронте.

Перш за все, зазначимо, що проблема тлумачення змісту тексту цікавила дослідників ще й з античних часів. Класичною наукою, що займається мистецтвом розуміння текстів, вважають герменевтику, проблематика якої, у свою чергу, виникла спочатку в рамках екзегетики - дисципліни, мета якої постає саме у розумінні тексту, виходячи з його ілюкутивної інтенції. Будь-яка "текстова інтенція" виражається, перш за все, через знак, саме тому екзегеза включає в себе теорію знака та значення

[2, 33], а отже теорія тлумачення текстів безпосередньо пов'язана з такими лінгвістичними дисциплінами, як семантика та семіотика.

Однак, герменевтика має не лише лінгвістичне підґрунтя. Питання принципів розуміння та тлумачення текстів цікавило таких великих філософів, як Е.Кант, М.Хайдеггер, Ж.Дерріда, Г.-Г.Гадамер, М.Фуко, У.Еко та багато інших, адже дана проблема невід'ємно пов'язана з філософськими питаннями можливості, дійсності, буття, пізнання, розуміння, проблемами співвідношення понять "мова – культура", "мова - мислення", проблематикою творення та сприйняття текстів тощо. А отже стає зрозумілим, що перш ніж розглядати текст як об'єкт лінгвістичного дослідження (як послідовне поєднання знаків з метою передачі певного змісту), слід дослідити принципи його творення автором та сприйняття читачем, а також трансгресію змісту, що при цьому відбувається.

Перетворення екзегетики у герменевтику та надання їй філософського статусу приписують Ф.Шлейєрмахеру, який вважається одним з творців герменевтичного методу і загальної (універсальної) герменевтики, що претендує на вирішення власне філософських питань. Саме Ф.Шлейєрмахер запровадив термін "розуміння" в філософську термінологію та створив передумови для його вивчення. Він розглядав герменевтику як мистецтво розуміння, а не тлумачення того, що розуміють [3, 42]. Ф.Шлейєрмахер підкреслював нерозривний зв'язок між текстом і мовою як матеріалом, з якого і складається текст, та текстом і мисленням суб'єкту його творення: "Якщо читач хоче зрозуміти твір, він повинен перейнятися духом мови, на якій пише письменник; сприйняти його своєрідну манеру мислити та відчувати" [4, 131]. У зв'язку з цим текст підлягає граматичній та психологічній інтерпретації, до того ж остання є, на думку філософа, що не найважливішою. Згідно Ф.Шлейєрмахеру, мистецтво герменевтики, необхідно досліднику чи перекладачу текстів, щоб зрозуміти духовну індивідуальність автору через особливості стиля, мовлення, побудови фраз та побудови усього твору в цілому [3, 44]. Таким чином, мовний аспект мистецтва інтерпретації за Ф.Шлейєрмахером є лише підґрунтям для розкриття принципів мислення певних індивідуальностей.

Розуміння духовної індивідуальності автору за Шлейєрмахером передбачає відбувудову читачем вторинного світу по аналогії з первинним світом, у якому існував та творив автор: "Отже, власне твір мистецтва корениться у своєму ґрунті, у своєму оточенні. Він уже втрачає своє значення, коли його виривають із цього оточення і вводять в обіг; тоді він нагадує щось таке, що було врятоване від вогню, але й зараз несе на собі сліди опіків" [5, 160]. Тобто істинне тлумачення змісту тексту, за Шлейєрмахером, ґрунтується на майже повному відтворенні авторського задуму.

Послідовником Ф.Шлейєрмахера у питаннях герменевтики вважають В.Ділтея. Його сприйняття умов розуміння текстів співвідносяться з думкою його попередника про розуміння автору краще, ніж він сам себе розумів [3, 63], тобто інтерпретатор повинен усвідомити певні особливості індивідуальності автору тексту (характер, талант, політичні погляди, світосприйняття тощо), які сам автор сприймав підсвідомо.

Психологізм Ф. Шлейєрмахера і В.Ділтея та питання про первинну роль світу автору при розумінні та тлумаченні текстів не знаходить підтримки філософів послідовних поколінь: "Життя відновлене, повернуте з царини відчуження, не є ідентичним первісному життю....- це тільки передача вже мертвого змісту" [5, 161]. Дослідники не пропонують зрєктися світу автору і не брати до уваги особливості авторського світосприйняття при тлумаченні тексту, але ж вони вказують на існування не авторської реальності, а і читацької також.

Не можна звичайно казати, що світ, який буде читач при сприйнятті твору, є незалежним від світу тексту, що сприймається, він є ним обумовленим. Г.-Г.Гадамер відмічає, наприклад, позачасову актуальність твору мистецтва, яка, у свою чергу, не означає, що твір не слід розуміти певним чином і що в ньому не можна віднайти історичної основи [6, 8]. Тієї ж думки щодо розуміння текстів дотримується і Жак

Дерріда. Він зауважує, що читання повинно відбуватися в середині тексту, не виходячи за його межі [7, 314]. Таким чином не можна говорити про довільність тлумачення тексту реципієнтом, текст все ж таки задає певні параметри інтерпретації – мова, час творення, авторський задум тощо. Проблема постає в тому, що у будь-якому разі повністю адекватна авторському задуму інтерпретація відбутися не може, адже при кожному новому процесі тлумачення змінюється суб'єкт. Мабуть, найточніше цю думку підтверджує поняття "інтерпретоване буття", яке використовує П.Рікер щодо того способу буття, який відкриває герменевтика [2, 42]. Тобто твір при сприйнятті "народжується" заново завдяки інтерпретації буття реципієнтом.

Ця думка приводить нас до онтологічної проблематики герменевтичної науки, яка нерозривно пов'язана із вченням Мартіна Гайдеггера. У його роботах дійсним предметом герменевтичного аналізу постає мова, адже саме вона уможливує розуміння [3, 67]. Однак, Гайдеггер онтологізує мовну проблематику герменевтики і, таким чином, сприяє перетворенню герменевтики у вчення про буття, закріплюючи тим самим її філософський статус. Він розглядає феномен тлумачення на розумінні світу: "Формування розуміння ми називаємо тлумаченням...Тлумачення екзистенціально ґрунтується на розумінні...Тлумачення - не прийняття зрозумілого до уваги, а розробка накиданих у розумінні можливостей... Ми відслідковуємо феномен тлумачення на розумінні світу, тобто на невласне розумінні, а саме в модусі його дійсності" [8, 148]. Тобто тлумачення, за Гайдеггером, відбувається на основі нашого власного світорозуміння та світосприйняття, отже - в рамках нашої картини світу. Розуміння та інтерпретація, у такий спосіб, представляють собою фундаментальні способи людського буття.

Слідом за Гайдеггером проблеми тлумачення та розуміння в онтологічному аспекті розглядають і інші філософи (П.Рікер, Г.-Г.Гадамер), вказуючи, наприклад, на онтологічний статус розуміння як моменту життя людини [3, 74], у зв'язку з чим герменевтика набуває ще більшої філософської значущості як вчення про людське буття.

Однак, як би там не було, всі вище згадані філософи та їх послідовники, починаючи з Ф.Шлейєрмахера і аж до наших часів, відзначають, що герменевтична проблема розуміння пов'язана перш за все з мовним розумінням слова чи тексту. І це ще раз підтверджує актуальність дослідження текстів, виходячи, перш за все, з лінгвістичного його аналізу.

Власне ідея залежності мислення, мовлення та мовної свідомості від мови народу належить сучаснику Ф.Шлейєрмахера Вільгельму фон Гумбольту. Деякі дослідники називають В.Гумбольдта у зв'язку з цим засновником, так званої, лінгвістичної герменевтики [9, 82]. У своїх дослідженнях мови та мовлення В.Гумбольдт, використовуючи філософські категорії можливості та дійсності, робить спробу пояснити механізм функціонування та розуміння мови: "Дійсна матерія мови – це, з одного боку, звук взагалі, а з іншого – сукупність чуттєвих уявлень і мимовільних рухів духу, що опереджають творення понять за допомогою мови" [10, 73]. Тобто подібно Ф.Шлейєрмахеру при дослідженні процесу тлумачення текстів В.Гумбольдт, розглядаючи власне природу мови, також виносить на передній план духовний аспект – "чуттєві уявлення і мимовільні рухи духу", або ж принаймні ставить мову та мислення суб'єкту на один рівень: "Слід абстрагуватися від того, що вона (мова) функціонує для позначення предметів і як засіб спілкування, і разом з цим з великою увагою віднести до її тісного зв'язку з внутрішньою духовною діяльністю і до факту взаємовпливу цих двох явищ" [10, 69]. Стосовно герменевтичного аспекту своїх досліджень В.фон Гумбольдт зазначав, що розуміння іншого повинно відбуватися на основі розуміння самого себе, адже люди мають спільну психічну природу й закони духовної діяльності [9, 82]. Роботи В.Гумбольдта послужили підґрунтям для багатьох досліджень не тільки в рамках лінгвістики та філософії, а у інших гуманітарних дисциплінах.

Всі дослідження в руслі герменевтики базуються на вивченні мови як середовища герменевтичного досвіду [5, 355]. Починаючи з Ф.Шлейєрмахера, котрий пропонував

використовувати паралельно два методи тлумачення текстів – психологічний, що ґрунтується на розумінні світу автору, та граматичний, котрий обумовлений володінням лінгвістичними знаннями, і визначав мову як єдину передумову герменевтики [5, 355], філософи відмічають, що саме в мові виражається будь-яке розуміння – онтичне чи онтологічне [2, 42]. Тобто, уся інформація, увесь зміст, що закладений у тексті і підлягає тлумаченню, передається саме вербально, а тому і будь-який акт інтерпретації слід прочинати саме з лінгвістичного аналізу мовної складової тексту.

Дослідники відмічають, що мова є базою, на основі якої формується думка, що виражає автор, адже "концептуалізація на будь-якому рівні є невід'ємною від мови" [11, 386]. Жак Дерріда, наприклад, зазначає, що система мови, якою говорить письменник, опосередковує його думки, котрі він безпосередньо виражає у тексті. Письменник повинен підкорятися тим законам вербальної концептуалізації, що існують у системі його мови: "Письменник пише, знаходячись в середині мови і в середині логіки, і тому його мовлення не може повністю оволодіти їх власною системою, законами, життям як воно є. Письменник може використовувати цю мову і логіку, лише підкорюючись цій системі" [7, 313]. Таким чином, філософи відзначають беззаперечне значення мови при інтерпретації текстів, адже даний процес передбачає розуміння та тлумачення, які, у свою чергу, не можуть відбутися без участі мови: "Кожне розуміння – це витлумачення, а кожне витлумачення розгортається в середовищі мови" [5, 360]. Тобто без повноцінного володіння лінгвістичним знанням адекватне розуміння та інтерпретація тексту неможлива.

Саме тому на сучасному етапі проблема тлумачення текстів розглядається не тільки як філософське питання в рамках герменевтичної науки, а і у лінгвістичному аспекті – в рамках такої дисципліни, як інтерпретації тексту. Ця наука знаходиться на стику стилістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології, теорії літератури тощо. Така багатоплановість пояснюється самим визначенням цієї дисципліни – "освоєння ідейно-естетичної (лінгвокультурологія), змістовної (стилістика, лінгвістика тексту) та естетичної (теорія літератури) інформації художнього твору" [12, 6].

Не зважаючи на лінгвістичний характер вище названої дисципліни, вона не постулює, що лінгвістичні знання постають гарантом витлумачення змісту тексту. Працюючи в руслі когнітивної парадигми, дослідники зазначають, що "текст – це не іманентна сутність, а елемент цілої системи "дійсність – свідомість – модель світу – мова – автор – текст – читач – проєкція" [13, 10]. Тобто існує нерозривний зв'язок між дійсністю, текстом і читачем, котрий сприймає твір, і цей зв'язок реалізується через текст – продукт свідомості автора, який створює певну модель світу за допомогою мови свого народу та часу. І завдання читача на думку Кухаренко В.А. – відтворити цю модель через відбудову авторського бачення та пізнання дійсності [12, 6]. Ця ідея співвідноситься з методологією тлумачення текстів Ф.Шлейєрмахера, котрий також зазначав важливість відтворення світу автору при дослідженні текстів.

Існує і інша думка на процес інтерпретації – "це не відтворення смислу, вміщеного автором у тексті, а саме творення смислу в зустрічі з текстом як "носієм" смислу (комунікація)" [14, 116], до того ж "кожен читач розставляє акценти у творі по-своєму, інтерпретує його по-іншому" [12, 7]. Отже, керуючу роль у процесі інтерпретації тексту при читанні дані дослідники віддають читачеві, саме його спосіб світосприйняття чи, у більш вузькому розумінні, текстосприйняття, є основою розуміння.

Середню позицію у розумінні акту тлумачення текстів, можна сказати, займає думка П.Рікера, який зазначає, що "ні суб'єктивність автору, ні суб'єктивність читача не є первинними" [15, 25], адже у процесі читання саме перехреснюються два світи – світ авторських очікувань та світ читацьких сподівань. Продуктивна взаємодія цих двох світів залежить від багатьох параметрів – соціальної, національної, професійної, вікової належності читача/автора, тобто саме ті екстралінгвальні фактори, що формують світорозуміння будь-якої особистості.

3.Я.Тураєва стверджує, що іноді текст може, навіть, змінити модель світу у свідомості реципієнта [16, 105]. У цьому випадку, як стверджує дослідниця, текст набуває соціальної сили, адже будь-який "текст створений для того, щоб функціонувати в соціумі, впливати на нього, входити в його культурну та історичну пам'ять" [17, 4]. Отже, авторська модель світу художнього твору, як і картина світу взагалі, національно, соціально та культурно обумовлена.

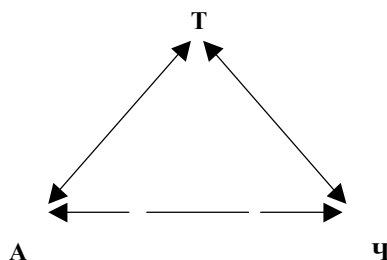
Так, при аналізі вербального відтворення авторської моделі світу у текстах романів сестер Бронте знаходимо безумовні докази національної та культурної обумовленості лексичної складової творів. Наприклад, кількісним аналізом було підтверджено активність лексем-активізаторів природничого концептополя у всіх трьох романах (5536 випадки активізації). Саме складові даного концептополя і створюють, у великій мірі, національний та культурний колорит романів, що досліджуються: *hill, moor, heath, meadow, valley, vale, lane, hollow, field, summit, brook, beck, barren, rock, mire*. Для визначення ролі даних лексичних одиниць у сприйнятті тексту при читанні, слід не тільки володіти лінгвістичними знаннями (англійською мовою) – розуміти лексичне значення даних одиниць, а і розуміти національне та культурне підґрунтя їх функціонування у тексті, адже авторки активно використовують їх у формуванні багатьох стилістичних засобів, повноцінне сприйняття яких і обумовлено адекватним співіснуванням світу автору та світу читача:

The contrast resembled what you see in exchanging a bleak, hilly, coal country for a beautiful fertile valley [18, 71].

Отже, для розуміння значення та ролі даного порівняння у тексті роману читач повинен мати чітке уявлення про місцевість, що зображується - *холодна, гориста, вугляна місцевість (a bleak, hilly, coal country); гарна плодюча долина (a beautiful fertile valley)*, а це означає – володіти фоновими, екстралінгвістичними знаннями.

Під фоновими знаннями (чи позатекстовими факторами) розуміють "сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що формують як саме художнє мово мислення, так і його своєрідність" [19, 51]. До таких чинників М. Крупа, наприклад, відносить світогляд, факти біографії, конкретні соціально-історичні умови творчості, суспільна ідеологія, індивідуально-психологічні особливості творчої особистості письменника, "модель читача", тобто те, що формує модель світу автора художнього тексту. У зв'язку з цим слід згадати, так званий, принцип пресупозиції, без врахування якого адекватне розуміння тексту відбутися не може, адже пресупозиція є знання тієї частини текстової інформації, що лінгвістично не оформлена, і є тим, що формує світосприйняття того, хто отримує вербалізоване повідомлення.

Однак, у будь-якому випадку, посередником у процесі спілкування автора і читача є текст, а отже представимо даний процес у вигляді, так званого, герменевтичного трикутника, де **А** – автор тексту, **Ч** – читач, а **Т** – безпосередньо сам текст:

Даний трикутник представляє собою замкнуту систему, зумовлену взаємозворотнім зв'язком її компонентів. Між автором та читачем безпосереднього зв'язку не існує, і ланцюгом у даному випадку виступає текст, який сприймається кожним із учасників цього "процесу спілкування" по-своєму – автор видає результати свого світосприйняття у вигляді тексту (автор програмує інформацію), а читач інтерпретує їх відповідно до свого сприйняття дійсності (декодує інформацію,

запрограмовану автором). В результаті, ми (умовно) маємо два чи, навіть, більше (залежно від кількості реципієнтів – читачів) варіанти одного інваріанту – тексту.

Отже, враховуючи результати герменевтичних та лінгвістичних досліджень науковців різних епох про розуміння та інтерпретацію текстів, ми можемо зазначити, що для повноцінного сприйняття інформації, що міститься у тексті, та адекватної її інтерпретації згідно авторського задуму необхідним є, по-перше, вичерпне розуміння мовно оформленої частини текстової інформації, а по-друге, - знання певних екстралінгвістичних положень і автором, і читачем. І тільки на цих умовах може повністю реалізуватися декодування інформації при читанні.

Дане дослідження не є вичерпним, однак воно безперечно відкриває певні перспективи для подальшої розробки питання тлумачення текстів у гносеологічному, онтологічному та лінгвістичному аспектах.

SUMMARY

The work deals with different approaches to the problem of texts understanding and interpretation. Specific attention is paid to language as a comprehension basis. The preconditions for adequate texts perception with a cognitive-linguistic analysis at that are being determined.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Степанова М.М. Роль устойчивых словосочетаний в создании картины автора / Текст как отображение картины мира. – М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1989. – С. 57 – 66.
2. Рикер П. Конфликт интерпретаций. – М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2002. – 624 с.
3. Кузнецов В.Г. Герменевтика и гуманитарное познание. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1991. – 192 с.
4. Шлейермахер Ф. О разных методах перевода // Вестник Московского университета. – Сер. 9. – № 2. – 2000. – С. 127 – 145.
5. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. – К.: Юніверс, 2000. – Т.1. – 464 с.
6. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.
7. Деррида Ж.-О. граматології. – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
8. Хайдеггер М. Бытие и время. – М.: Ad Marginem, 1997. – 451 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
11. Куайн У. Слово и объект. – М.: Логос, Праксис, 2000. – 386 с.
12. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
13. Белянин В.П. Основы психолінгвістической диагностики. – М.: Тривола, 2000. – 248 с.
14. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.
15. Вдовина И. От переводчика // Рикер П. Конфликт интерпретаций. – М.: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2002. – С. 5 – 30.
16. Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания. - № 3. – 1994. – С. 105-114.
17. Радзівєвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К.: АН України, 1993. – 194 с.
18. Wroton E. Wuthering Heights. – London: Penguin Books, 1994. – 279 p.
19. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту.– Тернопіль: Підручники і посібники, 2005.– 416 с.

УКРУСЛИШ – МОВА МАЙБУТНЬОГО? (Взаємодія мов і переклад)

В. Радчук

У статті з погляду перекладача розглянуто взаємодію в Україні української, російської та англійської мов і зміну кожної мови в середовищі їх динамічного змішання.

Якою мовою спілкуватимуться люди в Україні через два-три століття? Котрою чи котрими з мов говоритимуть і писатимуть за кілька десятиліть? Які риси матиме голос нашого краю – той голос, що покликаний об'єднати територію, звичаї і людність у державу, культуру й народ? За якими ознаками говірки українців упізнаватимуть невдовзі по світах?

Щоб відповісти на ці запитання, треба ще багато чого з'ясувати. Що таке окрема мова? Чим визначається окремішність мови у групі споріднених мов і в мовному